

ДЕМИР БАБА ИЛИ АВИТОХОЛ

Автор: Валентин Йорданов

Свещеното място *Демир баба* – „Железния баща“, се намира край град *Исперих, Северна България*. Днес в тази местност съществува алевийско тюрбе, построено през XVI век и носещо същото название – *Демир баба теке*.

Според нас алевийското тюрбе е издигнато върху руините на по-стара сакрална сграда: мавзолей-кенотаф (символичен гроб) на българския родоначалник Дионис/Хор, почитан от азиатските българи като *Авитохол* (Абу-То-Хол, т.е. „Баща от древността“).

Защо смятаме така? Нека проследим събитията в тяхната хронология.

През 680/681 г. кан Аспарух (665-701 г.) създал *Дунавска България* върху земите на бившата масагетска държава, съществувала от XII в. пр.Хр. до началото на II в. сл.Хр. (когато била покорена от император Траян). Естественят историко-географски център на Аспаруховата държава, която заела старите области *Дакия* и *Мизия*, била древната гетска столица *Даусдава/Хелис*. Тя не е локализирана, но се предполага, че се е намирала в обособения днес археологически резерват *Сборяново* и то в зоната с гъста концентрация на останки на селища, храмове и могили около село *Свещари* и мястото *Демир баба*.

Клавдий Птолемей (87~150) е записал DAVSDAVA на юг между NOVE и DVROSTORVM /Атлас „Българските земи в европейската картографска традиция (III-XIX в.)“. Съставител **Димитър Стоименов**. Център за изследвания на българите, Държавна агенция „Архиви“, ИК ТАНГРА ТанНакРа. С., 2008, с. 443, 444/. Впрочем топонимът *Даусдава* съвсем не означава „Вълчи град“, а „Богът на девите“ (*Деус дева*), или „Богът на боговете“, т.е. отецът на божествената раса *Хелиос* (египетският *Ра*), когото племето хети/гети възприело за свой патрон. Тази семантика кореспондира с дублетния топоним – *Хелис*.

Смятаме, че след победната битка в 680 г. на Аспарух над Константин IV Погонат (668-685 г.), овладяването на *Мизия* от българите и подписването на мирен договор в 681 г., канът устроил първоначално тук своята столица и основен военен лагер. В ролята си на върховен жрец на *Тангра*, той определил къде да бъде духовното средище на новата държава – свещено място, което завареното население почитало от стари времена. Върху любимото масагетско светилище на *Сина на слънцето Хелиос/Ра*, както и на *следващия син на слънцето Тракийския конник Дионис/Хор*, кан Аспарух наредил да се построи мавзолей-кенотаф на бога.

Този път обаче богът-родоначалник на трако-българите бил представен във войнската му същност на непобедимия багатур, героят-великан *Авитохол* („Древен баща“), облечен в железни доспехи и въоръжен с железни оръжия, умеещ да се превъплъщава в свирепия вълк *Бури*. Такава всъщност била представата на идващите от Азия българи за техния племенен баща.

Впечатленията от желязната статуя (кукла) поклонници я нарекли *Железния баща* и това название станало популярно.

Така изложената си версия ние основаваме на преданията за *Демир баба*, съхранени сред населението на археологическия резерват *Сборяново* и на град *Исперих*. /**Борис Илиев**. Легендите за Демир баба – Железният баща. В: Демир баба – Железният баща. Сборник легенди и научни изследвания. Съст. **Б. Илиев, д-р А. Кънев**. С., 2005, с. 12-40/. В тях има няколко сигнални маркера (качества), които разкриват че зад *Железния баща* се крие именно бог *Дионис/Хор* – родоначалникът на траките и българите.

Според първия маркер „железният баща е един от седемте велики човеци, които не се знаят от простосмъртните, но винаги са между тях“. Богът-праотец и закрилник Хор действително бил седмия по ред владетел на света.

Вторият маркер определя *Железния баща* като „баш великан-дух“, „предтеча на християнството, олицетворяван от Св. Георги“. Аналогията между *Тракийския конник* – *Хероса*, и Св. Георги Победоносец едва ли се нуждае от обяснение.

Третият маркер казва буквално: „Великанът над великаните и заповедникът на водата и огъня извадил огън от кремъка и донесъл на хората желязото, от което ги научил да правят оръжия и оръдия на труда.“

В дълбока древност боговете ползвали за сечива медта и бронза. Кронос/Ра, дядото на *Дионис/Хор*, пазел в тайна технологията (чрез огън и вода) за добиването и обработката на желязото – най-твърдия метал, на която го научила още в неговата младост майка му Гея. След време, когато Хор възмъжал и пожелал да си върне трона на своя баща Зевс-Амон, старият Ра му предал секретите на желязото. Хор облякъл малцина свои верни другари в железни брони, въоръжил ги с железни оръжия и така победил огромната армия на узурпатора Сет (съгласно надписа по стените на храма на Хор в *Едфу*).

По-късно, по неговия пример, внукът му *Иджик* оборудвал с железни ризници своите войни-именци и конете им, и чрез мощта на тази тежка кавалерия създал в *Източна Азия* империята *Хон* /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи (Историята на Джагфар). Свитък от булгарски летописи. 1680 година. С., 2005, с. 14/.

Следователно *Дионис/Хор*, познат на българите като богът-ковач и войн *Хърс/Хорс/Хурса*, е този, който въвел желязото в употреба /**пак там**, с. 284, 285, 335/. В тази връзка е възможно в района на мавзолея да са били разположени ковачниците за оръжие и оръжейните складове на българския кан.

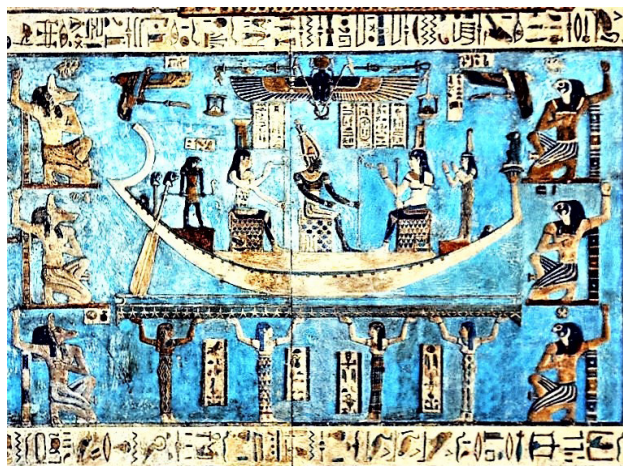
И накрая, четвъртият маркер също ни дава специфична информация: „казват, че майка му [на *Железния баща* – б.в.й.] била сърна. Казват още, че той самият можел да се превръща на сърна, на вълк и на чела“ /**Б. Илиев**. Легендите за Демир баба..., с. 12-15/.

Да, в българския фолклор „Боже чедо“ (*Дионис/Хор*) се ражда като еленче, а неговата майка – кравата Йо или хатор Изида – се превръща в сърна: „Замъчила се е Божа майка по Игнажден, по Колада, че родила Боже чедо – Сур

Елен, златни рога“. Впрочем, от сърна е роден и *Авитохол*, с който започва „Именникът на българските канове“.

Единствен от боговете *Хор* е можел да приема вълча ипостаза – на бързия, ловък и свиреп вълк *Бури* (сн. 1). По повод на това ще добавим, че точно край село *Свещари* е намерен интересен артефакт (сн. 2): сребърен начелник за кон във вид на бюст на *Хор* в броня с висока яка, на главата – качулка от железни пластини, а върху бронята на гърдите му чрез релеф е представен вълкът *Бури* с крила.

Снимка 1. Стенопис от Дендера, Египет: отляво - колона от три изображения на бог Хор с маска на вълк; отдясно – колона от три изображения на бог Хор с маска на сокол.

Снимка 2. Начелникът за кон от Свещари, България.

И пак единствен *Хор* е оприличаван на пчела. В надписа върху стените на неговия храм в град *Едфу*, *Южен Египет*, описващ войната му със *Сет*, се споменава как той се издигнал като „голямо крилато слънце“, сетне се спуснал „като огромна пчела“ към войните на *Сет*, „яростно насочи жилото си срещу тях“, вследствие на което „те повече не можеха да виждат нищо“.

През времето от кан *Аспарух* (665-701 г.) до кан *Пресиян* (836-852 г.) българите имали свободата и избора да изповядват едновременно тангризъм и християнство. Храмовете на двете исторически свързани и непротиворечещи си религии работели мирно и спокойно. Идилията продължила и в началото на управлението на кан *Баръс* (*Борис I*), до момента, в който той попаднал под гръцко влияние и приел повторно християнската вяра (и името *Михаил*), но в гръцкия ѝ ортодоксален вариант, който порочно не търпял съществуването на конкурентни религии, обявявайки ги за антихристови или за ереси.

Последвали жестоки репресии: събаряне на езическите храмове и избиване на служещите в тях колобри, изгаряне на книжнината, съдържаща ценни данни за древната ни история и култура, претопяване на металните култови предмети и т.н. Вероятно княз *Борис I/Михаил* (852-889 г.) не е посмял да разруши мавзолея на *Дионис/Авитохол* (*Железния баща*), затова пък го преустроил в манастир „Св. Георги“. В плана на гръцкото лукавство християнският светец-победо-

носец Свети Георги трябвало да замести праотеца на българите *Авитохол*, с цел те да забравят произхода си и в перспектива да бъдат асимилирани в общата маса на ромеите – погръченото тракийско население в *Тракия* и *Мала Азия*.

Народът обаче не е лек като своите управници, той има здрава памет и вплита неудобната за политическите лидери история в легенди, предания, апокрифи, а също във фолклорната традиция. По празник мизийските българи се стичали в манастира „Св. Георги“, но те всъщност отивали при своя *Железен баща*, говорили помежду си за него и се уповавали на него, както и на лечебния му извор, ако страдали от житейски или здравни проблеми.

Седем века по-късно България тегне под османско робство, а манастирът е изгорен. Ала мястото е свято! Противно на очакванията на султана и на местните феодали, хората продължавали да идват там. Покрай обичайните си ритуални практики, те изричали молитви към *Железния баща* да се върне при тях и да ги отърве от алчните и жестоки деребеи, които им съдирали кожите с данъци и ангарии.

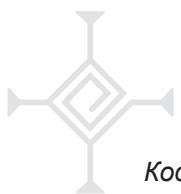
Тогава се появил лъже-железен баща, втори *Демир баба*. Това бил Хасан баба Пехливан, син на дервиш от алевийска (алианска) секта и на знатна българка от с. *Кованджилар* (с. *Пчелина*, находящо се на 20 км. южно от *Сборяново*). След като изкарал военната си служба като спахия в Осmano-Унгарската война (1526-1541 г.), той се завърнал в родното *Лудогорие* и се посветил на духовно служене. Построил *Демир баба теке*, благоустроил района и започнал да привлича поклонници. Заселниците алевици споделяли тук шиитската си вяра, а местните българи-християни продължили да изпълняват отредените ритуали по Игнажден и Колада, Гергьовден, Димитровден и пр. Двете вери живеели в отлична търпимост една към друга /**пос. съч.**, с 25-27/.

Когато Хасан баба Пехливан починал, погребали го, облечен в неговата спехийска ризница, а текето му се превърнало в тюрбе (мавзолей). До неговия гроб обаче били прилежно сложени гигантските железни обувки, останали от бронята на първия *Железен баща* – *Авитохол*.

Отбелязваме, че има митологична връзка между *Демир баба* и главния герой в сръбската народна приказка (записана в османско време) „Баш-челик“, т.е. „Желязната глава“ – крилат непобедим войн, воюващ с крилати змейове, орли и соколи.

Резерватът *Сборяново*, включително свещеното място *Демир баба*, попада в ареала на етническата група *хърцои/хърсои*, последователи на култа към езическия български бог *Хърс/Хорс/Хурса*. Старинната носия на мъжете-*хърцои* се отличавала с белите тесни панталони *беневреци*, жените-*хърцои* вместо пола си връзвали две шарени, богато везани престилки (*пещмал*) отпред и отзад. Особени празници: „Вардене на квас“, „Герман“ при суша, „Русалии“ – от Спасовден до Св. Троица, „Кукери“ – с разиграване ролите на коза, козел и конче „караконче“. Приблизителните географски граници на етноса *хърцои* са между гр. *Разград* (до XVI в. *Хърсград*) и селата *Костанденец*, *Тетово*, *Юпер* и *Хърсово* /**Анчо Калоянов**. Названието на етнографската група *хърцои* и култа към бог *Хърс*. – <http://liternet.bg/publish/akaloianov/stb/hyrs.html/>.

Според нас към земята на *хърцоите* трябва да се добави и областта на гр. *Исперих*, с което тя добива формата на правоъгълник, заключен между

Костанденец, Тетово, Исперих и Хърсово, със страни 30 x 50 км. Дори бихме го разширили на северо-изток до градовете *Тутракан, Дръстър и Тервел*.

Етническата група *хърцои* била наричана още *гребенци*. Последното название ни насочва към един от външните белези на войнската каста на *българите-бурджани*. Известно е, че конниците, произхождащи от родовете на войнското съсловие са формирали прочутата тежка кавалерия на *бурджаните*, която ползвала най-добрите расови и обучени коне. Конник и кон, изцяло облечени в желязо, са станали прототип на по-късните средновековни рицари (cavalier) в *Европа*.

Тази българска войнска традиция датира още от времето на *Иджик*, основателя на държавата *Хон/Хонор* на река *Амур*. *Хоните* на *Иджик* показвали, че са „синове на слънцето“ (*хон/кон*) чрез характерен белег – плитка или „конска опашка“, която оставяли на бръснатите си глави. Този външен знак всявал респект и изисквал подчинение от съседните племена. Но при битка плитката оставала скрита под шлема, поради което на шлема започнали да монтират също така добре известния през архаиката и античността *гребен*.

Изглежда потомствените конници-аристократи на кан *Аспарух* са носели такива шлемове – един характерен белег, запазен в етническото название *гребенци*.

Бог *Дионис/Хор (Хорос)* е бил почитан от Аспаруховите *българи* под името *Хърс/Хорс/Хурса*, винаги в комплект с огнеметеца *Перун*. В Тибетски манастири има стенописи с изображения на цар *Гасар* на бял кон, в облекло, пищно украсено с гайтан. Идентична външна релефна украса са имали българските конници през средновековието (**сн. 3**). С гайтан са украсявани мъжките носии на *българите* чак до края на XIX в., в това число на етническите групи *хърцои* и *капанци*. В *Търново, Сливен* и други градове са работели специални цехове за гайтан, а гайтанджийството било един от основните и престижни български занаяти.

Снимка 3. Български спешен хусар и пехотинец побеждават византийски войници през X в. Миниатюра от Менология на император Василий II от XI в., съхраняван в Библиотеката на Ватикана. /вж. История на България, т. II, 1981, с. 126/.

Кавалерийският термин *хусар* се явява метатеза на българската форма на името на бог Хор – *Хурса*. Подобни на българските мъжки носии, каквито впрочем са носели и четниците на Хаджи Димитър и Стефан Караджа (1868 г.), и по-късно четниците на Христо Ботев (1876 г.), били униформите на хусарите-кавалеристи в *Полша, Унгария, Австро-Унгария, Прусия* и др., като шлемовете им също имали гребен или пера (сн. 4).

Снимка 4. Хусар от „Придворната хоругва“ (екскорт) на полско-шведския крал Сигизмунд III Ваза (1587-1632 г.). Образът на конника е възстановен по т.нар. „Стокхолмски свитък“. Облечен е в ризница, частична броня (кираса) и коничен шлем с бяло перо. На кожата от черна пантера има сребърни звезди. Ботушите са жълти със сребърни шпори, а ножниците черни, със златни апликации. Пиката е боядисана в червено; двете ленти на прапореца са оцветени в червено и жълто. По конската амуниция има сребърни елементи, а седлото е от червена кожа. Характерното крило от черни пера е прикрепено към задната част на седлото: то е далечен отглас от облеклото на елитните конници хусари на българо-хуните – една древна традиция, унаследена от техните митични царе-елбири (елби или елфи).

РАЗДЕЛ „ИСТОРИЯ И НУМИЗМАТИКА“

